

Vereniging voor WATERSTAATS *GESCHIEDENIS*

L.S.,

Op donderdag 2 november 2006 neemt prof.dr. Gerard van de Ven afscheid als bijzonder hoogleraar Waterstaatsgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Prof. Jelle Vervloet, voorzitter van het curatorium van de leerstoel, zal bij die gelegenheid een laudatio uitspreken. Wij stellen uw aanwezigheid hierbij zeer op prijs.

De plechtigheid wordt voorafgegaan door een studiedag georganiseerd door de Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis in samenwerking met de Werkgroep Stedengeschiedenis. De studiedag draagt de titel 'Ramp en Reactie'.

Door € 15 over te maken op gironummer 93830 tnv Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis, Voorschoten verzekert u zich van deelname aan de studiedag. Studenten hebben op vertoon van hun collegekaart gratis toegang.

Studiedag en laudatio hebben plaats in de Doopsgezinde Singelkerk, Singel 452, Amsterdam (020-623 4588). Informatie: dr. Marie-Louise ten Horn-van Nispen (secretaris), Holierhoek 22, 2636 EJ Schipluiden (015-380 8424).

Met vriendelijke groet,

Mr. Thom van der Weijden
voorzitter Vereniging voor Waterstaatsgeschiedenis
voorzitter Stichting Schilthuisfonds

Studiedag

- 10:00 Aankomst en koffie/thee
10:25 Mr. Thom van der Weijden (dagvoorzitter), Welkomstwoord
10:30-11:00 Dr. Karel Leenders, 'Lost villages - the Dutch way' - De dynamiek van land en water en de verdrinken oorden in westelijk Noord-Brabant
----- pauze -----
11:30-12:00 Dr. Petra van Dam, New Orleans aan het IJ? De doorbraken van de IJdijk begin zestiende eeuw
12:00-12:30 Drs. Frits David Zeiler, 1825: De vergeten watersnood
----- Lunch -----
14:00-14:30 Drs. Tessel Pollmann, De Waterlinie en de mobilisatie: Dr.ir. J.A. Ringers in actie
14:30-15:00 Satoshi Nakazawa M. Sc., Watersnood en rivieren, een vergelijking tussen Japan en Nederland
15:00-15:30 Ir. Pieter Huisman, Rampen nopen Rijnsoeverstaten (en EU) tot gezamenlijke acties
----- pauze -----

Laudatio en dankwoord

- 16:00 Laudatio door prof. Jelle Vervloet
(voorzitter curatorium leerstoel Waterstaatsgeschiedenis)
16:10 Dankwoord door prof. dr. Gerard van de Ven
----- Borrel -----

Wij danken de sponsors van studiedag en publicatie: Hoogheemraadschap van Delfland, Hoogheemraadschap van Rijnland, Hoogheemraadschap van Schieland en de Krimpenerwaard, Nederlandse Waterschapsbank NV, Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven, Stichting Schilthuisfonds, Rijkswaterstaat, Universiteit van Amsterdam, Waterschap Brabantse Delta, Waterschap Rijn en IJssel en Waterschap Rivierenland.

RAMP EN REACTIE

Amsterdam, 2 november 2006

Karel Leenders, 'Lost villages - the Dutch way' - De dynamiek van land en water en de verdronken oorden in westelijk Noord-Brabant

Als Karel Leenders het heeft over "verdrongen dorpen", dan bedoelt hij het gehele ooit functionerende landschap dat het bestaan van de dorpsbevolking schraagde: landerijen, akkers, weiden, hooilanden, tuinen, wegen, pleinen, havens, werkplaatsen. Het gaat per slot van rekening niet alleen om potten en pannen, huisplattengronden of begraafplaatsen. Het gaat om een verdwenen samenhangend bewoond landschap.

Het gaat bovendien om samenlevingen die om een typisch Nederlandse reden aan hun einde kwamen: door verdrinking. In Engeland verdwenen veel dorpen omdat de dorpsheer zijn dorpelingen verjoeg om hun landerijen op een meer profijtelijke wijze te kunnen gebruiken, bijvoorbeeld om er schapen op te zetten. In Duitsland wemelt het van de 'Wüstungen'. De teloorgang daar heeft allerlei redenen, waarvan de pestepidemie van de veertiende eeuw er maar één is. In westelijk Noord-Brabant hebben we vooral met verdrinking te maken.

Onlangs werd de vraag weer aan de orde gesteld of het oude landschap van de Biesbosch in 1421, al dan niet in één klap, werd weggespoeld. Op sommige plaatsen spoelde alles op den duur weg, op andere kon men echter decennia later nog bakstenen gaan roven. In westelijk Noord-Brabant was dat niet anders. Ook daar staan romantiek en sensatieschrijverij ver af van de werkelijke gang van zaken.

Petra van Dam, New Orleans aan het IJ? De doorbraken van de IJdijk begin zestiende eeuw

In het begin van de zestiende eeuw is de zuidelijke IJdijk, tussen Haarlem en Amsterdam, vele malen doorgebroken. Destijds was het IJ nog een arm van de Zuiderzee en zo'n doorbraak was dus een zeer zilte aangelegenheid. Het zoute water reikte dikwijls tot aan de Hoge Rijndijk, waardoor bij Leiden bijvoorbeeld alle bomen het loodje legden. De doorbraken werden vaak veroorzaakt door grote stormen, maar er waren toch ook klachten over slecht dijkwerk en nalatigheid van de hoogheemraden van Rijnland. De dijkbreuken van 1508, 1509 en 1515 brachten het Habsburgse centrale gezag er zelfs toe om speciale commissies met hoge regeringsvertegenwoordigers te belasten met het dijkherstel.

De bestuurlijke crisis, want zo mag je zo'n ingreep wel noemen, en vooral de schorsing van de zittende hoogheemraden in 1510 en hun ontslag in 1515, is door historici nogal verschillend beoordeeld. Sommigen zagen de crisis als een botsing van karakters: een zeer persoonlijke confrontatie tussen de hoogheemraden van Rijnland en de stadsbestuurders van Haarlem, Leiden en Amsterdam.

Recent onderzoek plaatst de doorbraken in een ander, ruimer verband. In Holland heerste ernstige politieke verdeeldheid, een grote oorlog dreigde, en de financiën schoten danig tekort. Door bodemdaling werd men ook op technisch vlak voor geheel nieuwe problemen gesteld. De eisen waar de IJdijk aan moest voldoen, waren bovendien, haast ongemerkt, steeds hoger geworden. Wie weet was het dijkonderhoud ook door de oorlogsdreiging ernstig achterop geraakt. Maar het blijft bij een vermoeden dat nog niet met bronnen is gestaafd.

Frits David Zeiler, 1825: De vergeten watersnood

De watersnood van 1825 in het Zuiderzeegebied was qua omvang vergelijkbaar met die van 1953 in Zuidwest-Nederland. Toch is hij niet als zodanig in het collectieve, nationale geheugen bewaard gebleven. De omstandigheden waren niettemin dezelfde: noordwesterstorm, springtij, zwakke dijken, falende bestuurders. Spontane hulpacties in heel het Verenigd Koninkrijk vormden de uiting van werkelijk 'vaderlandsch gevoel'. Ze gingen gepaard met een stortvloed aan geschriften over jammerlijk noodlot, wonderbaarlijke redding, heldendaden en andere voorbeelden van 'menschlievendheid'. Binnen enkele maanden zat er genoeg geld in de kassen van de rampenfondsen om de overlevenden een schadevergoeding uit te kunnen keren. Dat geschiedde meestal in natura: met één of meer nieuwe koeien konden de getroffen boeren opnieuw beginnen.

Tot een nationale aanpak van de oorzaken - niet alleen zwakke dijken maar ook een sterk versnipperd dijkbeheer - is het evenwel niet gekomen. Het nemen van maatregelen werd als

vanouds overgelaten aan de lokale en regionale overheden. Kenmerkend is het verschil in aanpak tussen de twee meest getroffen provincies. In Friesland werden op last van het provinciaal bestuur alle zeedijken verhoogd en versterkt - de geest van Caspar de Robles was blijkbaar nog niet verdwenen. In Overijssel daarentegen werd eerst eindeloos geredekaveld over de kosten, mede omdat de landprovincie Drente, in 1825 ook getroffen, pertinent weigerde mee te betalen aan een zeedijk. Uiteindelijk bleef alles grotendeels bij het oude. Pas in 1889, met de oprichting van het Waterschap Vollenhove, werd een eerste stap gezet in de richting van modern waterstaatsbeheer. Bijna een eeuw na de ramp gaf de Zuiderzeewet van 1918 een passend nationaal antwoord, maar de aanleiding was toen zo goed als vergeten.

Tessel Pollmann, De Waterlinie en de mobilisatie: Dr.ir. J.A. Ringers in actie

Tessel Pollmann schrijft een biografie over dr.ir. J.A. Ringers en hoopt daar binnenkort bij Gerard van de Ven op te promoveren. Haar studie van Ringers' dagboek gedurende de mobilisatie biedt nieuwe inzichten in de geschiedenis van die periode, met name ten aanzien van de Waterlinie.

Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werd water door velen beschouwd als een belangrijk weermiddel tegen de vijand. Maar de Waterlinie was toen al danig in verval. Voormalig directeur-generaal van Waterstaat Ringers ontfermde zich over de herstelwerkzaamheden. Gestimuleerd door minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens en minister van Defensie Dijkhoorn zette Ringers in 1939 in korte tijd een informele groep op van hoge officieren van de Koninklijke Landmacht en ingenieurs van Rijkswaterstaat. De groep ging aan de slag om de aan- en afvoer van water voor inundaties op peil te brengen. Dat betekende heel veel graven, dijken aanleggen en gemalen bouwen.

Opvallend in dit geheel was de gebrekkige bestuurlijke kracht van de Landmacht; verschillen van inzicht in tactiek en strategie, competentiekwesties, de vraag wie wat betalen moest, en bureaucratische traagheid zorgden voor veel oponthoud. Zo kon het gebeuren dat de Grebbelinie niet op tijd van een gemaal werd voorzien. Het spreekt boekdelen dat een onbezoldigd burger als Ringers en nota bene de minister van Buitenlandse Zaken de drijvende krachten waren achter het herstel van de Waterlinie.

Satoshi Nakazawa, Watersnood en rivieren, een vergelijking tussen Japan en Nederland

Japan is een kwetsbaar land. Het is rijkelijk bedeed met natuurrampen, zoals wervelstormen, aardbevingen, vulkanische uitbarstingen en niet te vergeten vloedgolven ten gevolge van zeebevingen. Tsunami is niet voor niets een Japans woord. Van deze natuurrampen zal Satoshi Nakazawa vooral de overstromingen van de rivieren behandelen. Hij bespreekt eerst de werken die vanaf het jaar 1860, zowel in de Nederlandse als de Japanse rivieren, werden uitgevoerd om overstromingen te voorkomen. Vervolgens gaat hij in op de watersnoodrampen die na 1900 plaatsvonden. In Japan werden deze veroorzaakt door tyfonen, in Nederland door langdurige regenval in het stroomgebied van de grote rivieren.

Pieter Huisman, Rampen nopen Rijnsoeverstaten (en EU) tot gezamenlijke acties

Pieter Huisman beschouwt rampen niet alleen als het gevolg van tekortschietend beleid, maar ziet deze ook als aanzet tot verbetering. De ecologische afbraak van het Rijnsysteem was een sluipend proces. 'Gelukkig' kwamen er rampen die dit proces uitvergrootten en tot acties noopten.

De plotselinge lozing van giftige stoffen in 1969 en 1971 was catastrofaal voor de drinkwatervoorziening, de visserij en de ecologie in ons land. De keerzijde van de medaille was dat deze voorvallen de Nederlandse Regering noodzaakten om een conferentie van Rijnsoeverstaten op ministerieel niveau te beleggen (1972) en de omvang van de vervuiling op hoog niveau aan de orde te stellen. De conferentie leidde tot concrete afspraken om de vervuiling te verminderen, niet alleen in de Rijnsoeverstaten maar ook binnen de Europese Gemeenschap.

Naar aanleiding van de ramp bij het Zwitserse bedrijf Sandoz besloten de Rijnsoeverstaten in 1986 dit soort ongelukken uit te bannen. Onder het motto 'de zalm terug in de Rijn' werd op die conferentie tevens besloten het ecologische herstel van de Rijn in gang te zetten.

De bijna-ramp als gevolg van het hoge water in 1995 schudde niet alleen Nederland maar ook Europa wakker. De Rijn- en Maassoeverstaten besloten om nu ook de hoogwaterproblematiek gezamenlijk aan te pakken. Om de aanpak in EU-verband te harmoniseren, heeft de EU de leden begin 2006 een conceptrichtlijn voorgelegd.